

**ВІДОБРАЖЕННЯ СТАНУ ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ
ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ЧЕРЕЗ ПАСПОРТИЗАЦІЮ
ЕЛЕКТРОННОГО КАТАЛОГУ**

У статті висвітлено технологію створення паспорта електронного каталогу в цілому та баз даних, з яких він складається, для відображення стану інформаційного ресурсу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Ключові слова: електронний каталог, бази даних, паспортизація, паспорт каталогу, інформаційний ресурс, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, інформаційно-пошукова мова, ІПМ.

Важливим напрямом діяльності бібліотек є надання інформації як про сукупність документів у фонді, так і про наявні одиничні носії інформації. При цьому бібліотечні фонди мають бути опрацьовані таким чином, щоб вимоги користувачів щодо оперативного отримання вичерпної інформації про документи збігалися з можливостями бібліотеки надавати цю інформацію. Здійснити це можливо лише за умови ефективного використання системи бібліотечних каталогів. Питання каталогізації – одне з найважливіших у бібліотечній практиці, оскільки ні обмін інформацією між бібліотеками, ні пошук у власних базах даних, ні якісне та ефективне функціонування бібліотеки в цілому неможливі без добре організованих каталогів як у традиційній, так і в електронній формі [7; 11].

У 2006–2010 рр. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського здійснювала науково-дослідну роботу «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського» (наук. керівник – П. І. Рогова, к. і. н., директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського). У контексті зазначеної НДР проводилася також робота з паспортизації електронного каталогу (ЕК) бібліотеки та окремих баз даних (БД), які входять до його складу. Мета цієї статті – показати, як через паспортизацію ЕК можна висвітлити стан інформаційного ресурсу бібліотеки. **Завдання** статті полягає в тому, щоб довести необхідність створення паспорта електронного каталогу та баз даних. Це практично перша публікація з досліджуваного питання, оскільки паспортизація ЕК майже не відображалася в галузевих виданнях, за винятком окремих коротких повідомлень.

Паспортизація каталогів – це необхідний захід, який здійснюється для аналізу стану каталогів бібліотеки, визначення ступеня їхньої відповідності вимогам сучасності, а також визначення статистичних та інших показників каталогів. Одна з основних функцій каталогу – інформаційно-по-

шукова – виявляється в тому, що під час пошуку в масиві бібліографічних записів (БЗ) користувачі одержують достовірну інформацію про наявність у бібліотеці конкретних документів, можуть вести пошук відповідно до своїх інформаційних потреб (ПІ) за різними ознаками: авторською, галузевою, тематичною, хронологічною, мовною тощо. Паспорт каталогу сприяє виконанню його функцій [2].

Паспорт – це документ, який має давати вичерпну характеристику каталогу; це має бути **паспорт-характеристика**. Паспорт-характеристика (далі – Паспорт) є єдиною статистичною обліковою формою та невід’ємною складовою комплексу документації на каталог. У Паспорті послідовно висвітлюються всі основні ознаки каталогу: відображення фондів бібліотеки залежно від місця їх зберігання (фонд філії, підсобні фонди, спеціалізовані фонди тощо), спосіб групування бібліографічних записів, галузева спрямованість фонду, хронологічні показники тощо.

Питання паспортизації карткових каталогів було актуальним майже тридцять років тому, коли бібліотеки приводили Систему каталогів і карток у відповідність до нормативних документів. Методичними центрами в різний час розроблялися різні форми паспортів: на папері та у картковому вигляді. Бібліотеки на основі типових моделей самостійно склали форму паспорта і заповнювали його на кожен каталог і картотеку [11, с. 124]. На той час книгозбірні, що здійснили паспортизацію каталогів, одразу відчули позитивні результати своєї роботи. Багатьма з них за результатами паспортизації було видано довідники, путівники, пам’ятки, що полегшили роботу користувачів – фахівців бібліотек і читачів [3]. І хоча робота з каталогами і, відповідно, з їхніми паспортами – це доволі трудомісткий і тривалий процес, але результат повністю виправдовує трудовитрати і час. У ході паспортизації створюється документальна база, за допомогою якої можна робити необхідні планові розрахунки, вести облік і контроль фонду, здійснювати інші роботи. Паспортизація дисциплінує каталожне господарство бібліотеки. Але головна її перевага в тому, що користувачі отримують додаткову інформацію як про каталоги, так і про фонди бібліотеки. Результати паспортизації дають змогу реорганізувати всю систему інформування про каталоги. Також у разі необхідності можливо підготувати посібники, що дають змогу зв’язати каталоги декількох бібліотек в єдину систему, тобто прискорити корпоратизацію [9; 10].

Новим елементом бібліотечної системи стали електронні каталоги і бази даних, які також повинні мати паспорти для обліку електронних ресурсів бібліотек. Можливі два способи представлення ЕК і БД: у вигляді анкети на паперовому носії та у вигляді машиночитного запису.

У зв’язку з організацією електронного каталогу в ДНПВ України ім. В. О. Сухомлинського виникла необхідність створення паспорта, який би повною мірою його характеризував. Робота над створенням Паспорта почалася з ознайомлення з паспортами ЕК деяких бібліотек, зокрема наукової бібліотеки Воронежського державного університету Росії, Цен-

тральної бібліотеки м. Усть-Каменогорська Росії, Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» тощо. Провідні бібліотеки України, зокрема Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна парламентська бібліотека України обмежилися короткою інформацією про ЕК, не створюючи окремого документа – Паспорта. Інформація, що супроводжує ЕК усіх цих бібліотек, дуже стисла: рік започаткування, кількість записів, останнє оновлення, на базі якого програмного продукту створений [4; 5; 6]. Ці відомості, безперечно, є найбільш важливими для користувачів, але для повнішого розкриття інформаційного ресурсу бібліотеки їх замало. На нашу думку, користувач, ще не відкриваючи ЕК, має знати про нього якомога більше. Цим і визначається актуальність пропонованого дослідження, оскільки питання паспортизації електронних каталогів саме для розкриття стану інформаційного ресурсу бібліотек майже не розглядалось, але, як показує досвід, є дуже важливим [12].

ЕК ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – це машиночитний каталог, який є складовою Системи каталогів і картотек бібліотеки, працює в режимі реального часу, поєднує в собі функції алфавітного, систематичного і предметного каталогів, розкриває склад і зміст фонду друкованих, електронних, аудіовізуальних та інших документів, забезпечує вільний доступ до інформаційних ресурсів бібліотеки, слугує для реалізації багатоаспектного інформаційного пошуку та надається в розпорядження користувачів [7].

ЕК ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського було започатковано у 2003 р. на базі Автоматизованої інформаційно-бібліотечної системи «MARC-SQL» (АІБС «MARC-SQL»). З 2006 р. упроваджено автоматизовану бібліотечно-інформаційну систему «ІРБІС64» (АБІС «ІРБІС64»). На сьогодні здійснюється конвертування записів, створених за допомогою програмного забезпечення «MARC-SQL», в «ІРБІС64». ЕК складається з окремих баз даних, організованих за видами відображуваних документів або тематикою, які поділяються на службові (призначені для використання тільки працівниками бібліотеки) і загальнодоступні.

Основні бази даних ЕК ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – це БД «Книги» і БД «Періодика», БД «Рідкісна книга». БД «Книги» вміщує бібліографічні записи (БЗ) на книги, брошури, серійні видання, дисертації, автореферати дисертацій, картографічні, нотні, аудіовізуальні матеріали, електронні ресурси, статті з наукових збірників; БД «Періодика» – БЗ статей з журналів і газет. У каталозі відображаються документи українською, російською та іноземними мовами на всіх видах носіїв інформації.

Також створено службу БД «Авторитетний файл «Колективні автори» (АФ «КА»), в якому зазначено повні перевірені назви колективів/організацій України: наукових установ, вищих навчальних закладів, закладів післядипломної педагогічної освіти, провідних бібліотек, а також назви найвідоміших колективів/організацій Росії – вищих навчальних закладів, бібліотек та ін. Було ухвалено рішення, що Паспорти слід складати і вести як

на окремі БД, так і на ЕК у цілому. Нині заповнено Паспорти на основі БД ЕК – «Книги» та «Періодика». Вони розміщені на порталі бібліотеки (http://www.library.edu-ua.net/electronic_resources/elec_res/). Складання Паспорта на БД «Рідкісна книга» заплановано на 2011 рік.

У ході підготовки Паспорта було використано міждержавний стандарт ГОСТ 7.70–96 «Описание баз данных и машиночитаемых информационных массивов. Состав и обозначение характеристик», чинний в Україні з 1.07.2000 р., а також наказ Державного комітету статистики України, Міністерства України у справах науки і технологій від 7 серпня 1998 р. № 272/219 «Про затвердження типових форм первинного обліку науково-інформаційної діяльності та Інструкції про порядок їх використання і застосування» щодо створення паспортів БД. Зазначена інструкція передбачає переважно збір статистичних показників окремих БД [8]. Стандарт призначений для описування БД та інших машиночитаних інформаційних масивів, уміщує перелік необхідних характеристик і використовується при підготовці проектної та експлуатаційної документації [1]. Опис БД містить характеристики змісту і форми представлених у ній даних, які достатні для обліку її в складі національних інформаційних ресурсів, а також для ухвалення рішення про її релевантність і доступність користувачу. Серед елементів даних виділяються підгрупи, обов'язкові при складанні опису БД.

Прикладом може слугувати Паспорт ЕК/БД, розроблений у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського і розповсюджений серед освітянських бібліотек. Паспорти БД «Книги» і БД «Періодика» складено таким чином, щоб вони найповніше характеризували і надавали користувачам дані про інформаційний ресурс бібліотеки. Питання необхідності складання паспортів службових баз даних і надання відомостей про них користувачам вирішується. Відомості в Паспортах щоквартально оновлюються відповідальними особами.

Для полегшення роботи з паспортами було підготовлено Методичні рекомендації до заповнення «Паспорта-характеристики електронного каталогу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського», які складаються із загальних рекомендацій і рекомендацій щодо заповнення окремих граф Паспорта. Відомості про ЕК/БД беруться з наявних у бібліотеці документів. У разі відсутності документації у Паспорт включаються відомості, отримані в результаті аналізу окремих баз даних і каталогу в цілому. Усі дані зазначаються на момент заповнення Паспорта, щорічно перевіряються й доповнюються.

До найсуттєвіших характеристик ЕК/БД, відображених у Паспорті, належать:

- повна назва та прийнята скорочена форма (аббревіатура) ЕК або БД;
- повна та скорочена назва АБІС, у складі якої функціонує ЕК/БД;
- повна та скорочена назва, поштова та електронна адреси, телефон/факс бібліотеки;
- прізвища, імена, по батькові адміністратора ЕК/БД та керівника організації;
- право власності ЕК/БД;

- повні та скорочені назви БД, представлених в ЕК, та їх тип.

Далі зазначається **тематика БД**, яка може бути універсальною, галузевою, багатогалузевою, тематичною, а також характеристика її спеціалізації: галузі діяльності, галузі народного господарства, наукові дисципліни. Для описування тематики документальних БД (включаючи повнотекстові) наводяться коди використовуваних класифікаційних систем з обов'язковим зазначенням їхніх назв.

У разі відсутності класифікаційної інформаційно-пошукової мови (ІПМ) допускається описувати тематику БД у вигляді вільного тексту. Наприклад, для БД «Книги» і БД «Періодика» зазначено тематику: універсальна з переважанням видань з педагогіки та психології.

Важливою характеристикою ЕК є **тип БД**. Згідно з ГОСТ 7.70–96 це можуть бути такі типи: документальна, бібліографічна, реферативна, повнотекстова, документально-фактографічна, фактографічна, об'єктографічна, база показників, лексикографічна, гіпертекстова. БД «Книги» і «Періодика» ЕК ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – бібліографічні, БД АФ «КА» – фактографічна і об'єктографічна.

У Паспорті необхідно зазначити **галузь застосування**, тобто вказати завдання, для вирішення яких рекомендується використовувати інформаційний ресурс ЕК/БД: наукові дослідження, процеси керування, обліку та каталогізування, навчання, інформаційне забезпечення.

Необхідними для користувача є дані про **тип об'єкта**, тобто конкретна інформація про документи, відображені в ЕК/БД. Це можуть бути різноманітні документи на електронних і паперових носіях; неперіодичні та продовжувані видання; видання на правах рукопису тощо.

Для підтвердження офіційності інформації, наведеної в ЕК/БД, у Паспорті слід зазначити **джерела**, які використовуються для наповнення. Це можуть бути офіційні опубліковані документи; неофіційні опубліковані документи; неопубліковані документи; Інтернет.

Важливою та корисною інформацією, що характеризує інформаційний ресурс бібліотеки та допомагає в пошуку необхідної інформації, зокрема для формулювання інформаційного запиту, є **мова каталогізування**, а також **мови, якими документи представлено у фонді бібліотеки**.

Якість задоволення інформаційних запитів, їх повнота залежить у тому числі і від кількості представлених в ЕК документів, тому Паспорт обов'язково має містити кількісні показники складу ЕК/БД, які бажано редагувати хоча б щоквартально. Обов'язково зазначаються **хронологічні показники створення ЕК/БД**. Ці показники також характеризують інформаційний ресурс бібліотеки.

Важливою є й інформація щодо **оперативності** проходження документів у бібліотеці, тобто зазначення часу з моменту виникнення інформації про об'єкти і події в реальному світі до моменту, коли дані про них стають доступними для користувачів ЕК/БД, а також період оновлення (поповнення) ЕК/БД.

Для полегшення орієнтування користувачів при пошуку документів у Паспорті наводяться відомості про лінгвістичне забезпечення ЕК – **типи і назви мовних засобів**, які використовуються в ЕК/БД для передавання основного змісту документів та інформаційних запитів:

- мова бібліографічних даних;
- класифікаційна ІПМ;
- мова предметних рубрик;
- мова ключових слів та ін.

Назви ІПМ наводяться в довільній формі, наприклад: *Комунікативний формат RUSMARC для бібліографічних даних; ДСТУ ГОСТ 7.80:2007 Бібліографічний запис. Заголовок. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.80–2000, IDT); ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.1–2003, IDT); Універсальна десятикова класифікація (УДК); предметні рубрики; ключові слова.*

Для формування пошукового образу документа (ПОД) і пошукового образу запиту (ПОЗ) у Паспорті зазначаються відомості про **граматичні засоби**, що при цьому використовуються.

Наводиться одне або кілька значень із запропонованого переліку будь-якого рівня:

- структурування ПОД;
- виділення речень;
- виділення абзаців;
- структурування лексичних одиниць;
- використання складних лексичних одиниць;
- використання словосполучень;
- покажчики ролі;
- покажчики зв'язку;
- порядковий зв'язок;
- не інтерпретований змістовий зв'язок;
- зв'язок фрагментів лексичних одиниць;
- зв'язок компонентів параметричної конструкції;
- зв'язок типу «об'єкт-характеристика»;
- парадигматичні відношення в ПОД;
- парадигматичні відношення в ПОЗ;
- пошукові оператори;
- логічні (булеві) оператори;
- морфологічні оператори;
- усікання праворуч (ліворуч);
- маскування;
- контекстні оператори;
- умовна еквівалентність;
- ієрархічні;
- асоціативні;

- переклад іншою мовою.

Також зазначається характер індексування за ступенем його автоматизації (ручне індексування; автоматизоване індексування; безсловникове індексування; індексування з використанням словників та ін.). Експертним шляхом оцінюється ступінь дрібності й точності відображення при індексуванні тематичних аспектів документів і у вільній формі викладаються висновки.

У Паспорті слід вказати **види інформаційних послуг**, які надаються на основі ЕК/БД. Це можуть бути такі послуги:

- ретроспективний пошук;
- вибіркове розповсюдження інформації (ВРІ);
- аналітичні огляди;
- копії документів;
- інформаційні масиви на машиночитних носіях;
- видання;
- зберігання користувацьких масивів (постійних запитів, програм, власних даних).

Корисною може бути представлена в Паспорті інформація про **видання**, що відповідають БД або готуються на її основі. Зокрема, у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського на основі інформації, занесеної в БД «Книги», видається «Бюлетень нових надходжень», який розповсюджується серед наукових закладів Національної академії педагогічних наук України, а також створюються бібліографічні посібники (покажчики, списки).

У Паспорті необхідно вказати наявність або відсутність обмежень на **користування ЕК/БД** та умови доступу. Наприклад, у ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського до БД (крім службових) існує вільний доступ; умови доступу – 24 години на добу через веб-портал бібліотеки <http://www.library.edu.ua.net>; у приміщенні бібліотеки – за графіком її роботи.

У Паспорті бажано навести також дані про документи, що є у ЕК/БД. Тут фіксуються (із зазначенням дат затвердження) інструктивно-нормативні та методичні документи, що регламентують організацію ЕК/БД: положення, інструкції, правила, методичні рекомендації, щоденники тощо. Зазначається також повна назва структурного підрозділу та характер відповідальності за ЕК/БД і дані відповідального за заповнення Паспорта. Ця інформація може стати в пригоді для організації роботи з ЕК.

Складений таким чином Паспорт ЕК багатоаспектно характеризує інформаційний ресурс бібліотеки. Кожна окрема бібліотека залежно від її особливостей може змінювати або доповнювати положення, створюючи Паспорт свого ЕК, адже це робиться за головною метою – надати користувачеві додаткові можливості для орієнтування в інформаційному просторі, прискорити надання користувачеві необхідної інформації. Паспорт бажано розміщувати на сайті (порталі) бібліотеки, щоб користувач перед початком роботи з ЕК передбачав, яку інформацію він зможе отримати.

Література

1. ГОСТ 7.70–96. Описание баз данных и машиночитаемых информационных массивов. Состав и обозначение характеристик. – Введ. 1997–07–01. – М. : [б. и.], 1997. – 50 с.
2. *Иванова, И. В.* Паспортизация каталогов и баз данных [Электронный ресурс] / И. В. Иванова. – Электрон. дан. – Режим доступа: http://www.rlst.org.by/bulletin/bulletin104_17.htm. – Загл. с экрана.
3. Каталоги й картотеки Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського : пам'ятка користувача / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [уклад.: Р. П. Гаврилюк, Ю. Ю. Мішина]. – К., 2004. – 32 с.
4. Паспорт електронного каталогу Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://www.library.ukma.kiev.ua/F/F96P57NADRJHXS-RB4K7TUNME895EX8>. – Назва з екрана.
5. Паспорт електронного каталога [Електронний ресурс] / Воронеж. гос. архитектур.-строит. ун-т. – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://catalog1.vgasu.vrn.ru/MarcWeb>. – Загл. с экрана.
6. Паспорт електронного каталога ГУ «ЦБС г. Усть-Каменогорска» [Электронный ресурс]. – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://www.kitaphana.kz/ru/uslugi/115-irbis/1159-parport-catalog.html>. – Загл. с экрана.
7. Положення про систему каталогів і картотек Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського / [уклад. І. Г. Лобановська]. – К. : [б. в.], 2004. – 13 с.
8. Про затвердження типових форм первинного обліку науково-інформаційної діяльності та Інструкції про порядок їх використання і застосування // Законодавчі та нормативні документи України у сфері інформації, видавничої та бібліотечної справи : темат. добірка у 2 ч. / Кн. палата України ; [уклад. Т. Ю. Жигун]. – 3-тє вид., допов. – К., 2007. – Ч. 1 : Правове регулювання у сфері інформації. – С. 82–86.
9. *Сукиасян, Э. Р.* Паспортизация каталогов и картотек / Э. Сукиасян // Библиотека. – 2001. – № 8. – С. 51–54.
10. *Сукиасян, Э. Р.* Каталоги получили паспорта: что дальше? / Э. Сукиасян // Библиотека. – 2003. – № 7. – С. 10–12.
11. Традиційні каталоги наукових бібліотек освітнянської галузі: організація, ведення й редагування : метод. рек. / [уклад.: І. Г. Лобановська, Р. П. Гаврилюк, О. Г. Помчалова ; за заг. ред. І. Г. Лобановської]; АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – К. : [б. в.], 2006. – 166 с.
12. Паспорт-характеристика електронного каталогу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського // Організаційно-управлінські, нормативно-інструктивні і методичні документи для освітнянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Національної академії педагогічних наук України (2006–2010 рр.) / [уклад. І. І. Хемчян ; наук. ред. П. І. Рогова, І. Г. Лобановська ; літ. ред. І. П. Білоцерківцев]. – К., 2010. – ... с. – Рукопис.